

EVROPA PO 20 LETECH OD VYHLÁŠENÍ INSTITUTU EVROPSKÉHO OBČANSTVÍ

JAROSLAV VENCÁLEK

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

Abstract:

On the 1st November 1993, the Treaty on European Union, known as the Maastricht Treaty, entered into force. Thus, institution of European citizenship was introduced for the first time. Every citizen with the citizenship of any member state became a citizen of the European Union. The resulting civil rights were later deepened by the Amsterdam Treaty. During the past twenty years the perception of human identity itself has changed due to globalization. It is no wonder that at the beginning of the 21st century the importance of citizenship in context of identity is not appreciated. This study outlines what needs to be done to make European citizenship provide to citizens of member states of the European Union much more than what is apparent from their legal anchoring. The author proceeds from the assumption that European citizenship is closely linked with civil territorial identity. Its strengthening broadens possibilities of participation of people in public life and thus contributes to the development of civil society. The stronger one perceives genius loci (genius regionis) and the human connection with the space, the greater is his ability and willingness to be open to the world.

Keywords:

Amsterdam Treaty, European citizenship, Genius loci, genius regionis, Maastricht Treaty, Territorial identity.

Pojem „krize společnosti“ rozhodně nepatří k pojmům neznámým. Realitou dneška je skutečnost, že i přes rostoucí technickou vyspělost světového občanství se s tímto fenoménem setkáváme stále častěji. Co tedy způsobuje to, že navzdory dosavadní rostoucí

úrovni lidského poznání krizové jevy sílí a nabývají na intenzitě? Už několik let je zřejmé, že hlavní problém spočívá v tom, že nejsme ochotni připustit komplexní povahu determinant tohoto negativního jevu. V drtivě většině analytických přístupů je spatřován důvod tohoto jevu v dílčích aspektech činnosti člověka (společnosti).

Na straně jedné se k fenoménu „krize“ vyslovují odborníci, prezentující významné segmenty lidských činností, jakými jsou analýzy ekonomických procesů, dopady činnosti bankovního sektoru či politických opatření na hospodářskou sféru. Na straně druhé je trvale nedostatečně věnována pozornost samotné podstatě vzniku tohoto negativního jevu. Pokoušet se objevovat kořeny „společenské krize“ pouhou analýzou jejich dílčích projevů nevede a ani nemůže vést ke kýženému cíli, tedy nalezení její podstaty. Tu totiž nelze hledat ani v ekonomických či finančních determinacích nebo politických deklaracích, ale v nekomplexnosti vnímání lidské reality. Krize naší existence vzniká jako výsledek neúplnosti vnímání materiálních a duchovních kořenů lidstva na planetě Zemi. Tato neúplnost, spolu s nekomplexností přístupů k řídicím procesům a nedostatkem syntetizujících přístupů ve vědě, způsobují, že společnost i přes dynamický materiální rozvoj ztrácí schopnost problematizovat dosavadní přístupy k vlastnímu vývoji a nalézat jiné komplexnější přístupy, které by na prahu třetího tisíciletí mohly přispět k optimálnější organizaci vztahů a vazeb lidského bytí na planetě Zemi.

Dne 7. 2. 1992 byla v nizozemském Maastrichtu podepsána Smlouva o Evropské unii. Díky místu tohoto podepsání – historickému Maastrichtu, rozkládajícímu se v nizozemském Limburgu při obou březích ře-

ky Maasy, je tato smlouva známá jako smlouva Maastrichtská, která vstoupila v platnost 1. 11. 1993. Pro Evropany je důležitá mimo jiné i tím, že zavedla fenomén evropského občanství, které nabývají občané jednotlivých států Evropské unie. Každý, kdo má státní příslušnost v některém z členských států, je zároveň občanem Evropské unie. Z tohoto občanství vyplývají práva, která byla později prohloubena Amsterodamskou smlouvou (Amsterodamská smlouva o změně Smlouvy o Evropské unii, smluv o založení Evropských společenství a některých dotčených aktů) podepsanou 2. 10. 1997 v nejlidnatějším městě nizozemské provincie Severní Holandsko – Amsterdamu. Smlouva vstoupila v platnost 1. 5. 1999. V druhé části této smlouvy je v šesti člancích deklarováno občanství Unie takto:

(Čl. 17) Občanství unie:

1. Tímto se zavádí občanství Unie. Každá osoba, která má státní příslušnost členského státu, je občanem Unie. Občanství Unie nenahrazuje, nýbrž doplňuje státní příslušnost členského státu.

2. Občané Unie požívají práv poskytnutých jim touto smlouvou a podléhají povinnostem jí uloženým.

(Čl. 18) Svoboda pohybu a pobytu:

1. Každý občan Unie má právo svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států s výhradou omezení a podmínek stanovených v této smlouvě a v předpisech přijatých k jejímu provedení.

2. Rada může přijmout pravidla k usnadnění výkonu práv uvedených v odstavci 1. Pokud tato smlouva nestanoví jinak, rozhoduje Rada jednomyslně postupem podle článku 251.

(Čl. 19) Volební právo:

1. Každý občan Unie pobývajícím v členském státu, jehož není státním příslušníkem, má právo volit a být volen v obecních volbách v členském státu, v němž pobývá, za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Výkon tohoto práva podléhá podrobné úpravě jednomyslně přijaté Radou na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem; tato úprava může stanovit výjimky tam, kde je to odůvodněno specifickými problémy některého členského státu.

2. Aniž by tím byl dotčen odstavec 4 článku 190 a pravidla přijatá k jeho provedení, každý občan Unie pobývajícím ve členském státu, jehož není státním příslušníkem, má právo volit a být volen ve volbách do Evropského parlamentu v členském státu, v němž pobývá, za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Výkon tohoto práva podléhá podrobné úpravě jednomyslně přijaté Radou na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem; tato úprava může stanovit výjimky tam, kde je to odůvodněno specifickými problémy některého členského státu.

(Čl. 20) Diplomatická ochrana

1. Každý občan Unie má na území třetí země, ve které členský stát, jehož je státním příslušníkem nemá své zastoupení, právo na ochranu diplomatickými ne-

bo konzulárními orgány kteréhokoli členského státu za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Členské státy sjednají nezbytná pravidla a zahájí mezinárodní jednání, potřebná pro zajištění této ochrany.

(Čl. 21) Petiční právo

1. Každý občan má petiční právo k Evropskému parlamentu v souladu s článkem 194. Každý občan se může obracet na ombudsmana ustanoveného v souladu s článkem 195. Každý občan Unie se může písemně v jednom z jazyků uvedených v článku 314 obracet na každý orgán nebo instituci, které jsou uvedeny v tomto článku nebo v článku 7, a má právo na odpověď ve stejném jazyce.

(Čl. 22) Povinnosti Komise podávat zprávy:

1. Komise podá každé tři roky zprávu Evropskému parlamentu, Radě a Hospodářskému a sociálnímu výboru o provádění ustanovení této části. Tato zpráva přihlédne k vývoji Unie. Na tomto základě, a aniž by byla dotčena ostatní ustanovení této smlouvy, může Rada jednomyslně na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem přijmout pravidla k posílení nebo rozšíření práv stanovených v této části, která členským státům doporučí k přijetí v souladu s jejich ústavními předpisy.

Cílem tohoto příspěvku není zabývat se tím, zdali v člancích č. 17 – 22 druhé části Amsterodamské smlouvy, mající svůj počátek ve formulacích Maastrichtské smlouvy, bylo vyčerpávajícím způsobem deklarováno občanství Evropské unie. Ostatně uplynulá léta platnosti tohoto dokumentu potvrdila, že uvedené články mají svou funkčnost a sociálně-kulturní význam pro život obyvatel Evropy. Ať pohlédneme na evropanství jakkoli, vždy v něm bude ukotven konkrétní společenský aspekt specifického institutu, zprostředkovávajícího vztah mezi konkrétním územím a jeho obyvateli (občany). Občanství je v politické teorii vnímáno z pozic různých konceptů. Tyto přístupy charakterizují jeho rozdílné dimenze. Norman – Kymlicka uvádí čtyři aspekty občanství: 1. Občanství jako právní status, 2. Občanství jako identita, 3. Občanství jako solidarita, 4. Občanství jako ctnost. D. M. Weinstock definuje tyto dimenze: 1. Občanství jako status (nejzákladnější koncept), 2. Občanství jako soubor práv (moderní liberální koncept), 3. Občanství jako samospráva (demokratický koncept), 4. Občanství jako aktivní praktiky (participativní koncept), 5. Občanství jako identita (psychologicko-etický koncept) (Plichtová, 2010, s. 55).

Je zřejmé, že přestože všechny koncepty spolu úzce souvisí a bylo by chybou je od sebe výrazně oddělovat, bylo by neméně velkou chybou, kdybychom nerozlišovali jednotlivé dimenze tohoto fenoménu. Zvláště pak, když jsme na počátku druhého desetiletí 21. století svědky zřetelného nedoceňování identitního významu občanství, kde rozsah a kvalita jsou v těsném propojení s mírou participace člověka se společností. Lze se proto právem domnívat, že evropské občanství by mělo dá-

vat občanům členských zemí Evropské unie mnohem více, než vyplývá z pouhého právního ukotvení tohoto společenského atributu.

Každá z monografií, věnovaných výzkumu ducha krajiny (*genius loci*) česko-slovenského přeshraničního regionu (Vencálek, 2004; 2005; 2007; 2010; 2011; 2012) začíná preambulí: *Spokojný život obyvateľov Európskej únie nemôže byť len odrazom politickej integrity územia, ale výsledkom vnímania jednoty na báze pestrej mozaiky regionálnych prejavov ľudí a ich vzájomnej tolerance. K tomu je potrebné poznať genia loci krajiny.* Tímto příkladem chci upozornit na skutečnost, že vedle vlastní reality právní formulace daného společenského jevu je neméně významné i jeho chápání, tedy vnímání lidmi, jichž se daný problém týká. Realita evropského občanství proto nemůže být dána jen a pouze tvorbou právní reality (zmíněné články č. 17 – 22 Amsterodamské smlouvy), ale je utvářena i duševní činností půl miliardy lidí, obývajících území Evropské unie. Materiálně vyspělá společnost 21. století ale dlouhodobě a zcela zásadním způsobem podřazuje výsledky *zamýšlejícího se myšlení*, tedy výsledky duševní činnosti dílčích individuí Evropské unie, *kalkulujícím myšlení* prezentovanému právními formulacemi, přijímanými smluvními deklaracemi. Společenská krize je tak prohlubována o to intenzivněji, čím víc je akceptována dichotomie mezi *zamýšlejícím se myšlením* (vycházejícím především z lokálních a regionálních prostorových struktur) a *myšlením kalkulujícím* (vycházejícím především z prostorově vyšších hierarchických úrovní).

Podle Heisenberga došlo v dějinách lidského myšlení k nejpłodnějšímu rozvoji tam, kde se setkaly dva různé způsoby myšlení (Grygar, 2011, s. 285). *Pokusme se proto vnímat evropské občanství jako nejširší občanskou možnost účastnit se ekonomických, sociálních, kulturních a politických aktivit, bez ohledu na tradiční hranice evropských národních států.* V této souvislosti je zřejmé, že *funkční existence evropského občanství vyvěrá nejen z předpokladu svého institucionálního ukotvení, ale i předpokladů dalších. K nim patří především existence evropské identity, ale i existence dalších fenoménů, majících podobu vědecky iracionálních kontextů. K nim náleží jak hrdość občanů plynoucí ze schopnosti jednotlivých obyvatel EU sdílet evropské občanství, tak i ochota podřít se v daném vnímání reality konkrétním, z toho plynoucím povinností.*

Fenomén evropského občanství tak úzce souvisí s aspektem občanské územní identity, jejímž základním smyslem je posilování vědomí kontinuity vlastního vývoje. Jedná se o určitý přenos vědomí v čase, realizovaný jak racionálními, tak i iracionálními projevy lidské kultury. V historicky zformovaných či uměle vytvořených územních celcích proto stále před lidmi vystávají otázky pojetí vzájemného vztahu tradic a inovací. Nejedná se ani tak o samotný charakter těchto fenoménů, ale spíše o míru jejich harmoničnosti. Přijetím určité identity tak občané reflektují své spolubytí mezi

ostatními lidmi, ať již se jedná o větší nebo dílčí části lidských pospolitostí. Toto pojetí identity představil Evropě již v 17. století Jan Amos Komenský, když prohlásil: *Ve společném jednotě, v odlišném svoboda a ve všem tolerance a láska.*

Územní identitu proto nelze chápat jako jakýsi souhrn nemateriálních lidských atributů, ale jako výraz nejširě pojaté odpovědnosti lidí vůči sobě samým, vůči lidem druhým a vůči prostředí, které je obklopuje (rozuměno v nejrůznějších významových, funkčních a strukturních souvislostech). Posilováním územní identity je tak prohlubována širší možnost účasti lidí na veřejném životě, a tím i na rozvoji občanské společnosti.

Vnímání územní identity, jakož i občanské společnosti, je vždy propojeno s nezbytnými protisměry (makrocelek – mikrocelek, vnějšek území – vnitřek území, společné znaky – odlišné znaky apod.). Tyto protisměry jsou ale neobyčejně cenné a významné. Garantují možnost komplementárního pojetí institucionálních nástrojů, majících univerzální působnost (zejména) ve společensky vyšších makroregionálních strukturách s kulturně-historickými a specifickými atributy života občanů (zejména) v regionálních a lokálních prostorových úrovních. Takto pojatá územní identita přispívá k vyšší sociálně-ekonomické stabilitě územních celků. Identita proto nemůže být chápána jako „osudová nutnost“, ale jako stále se vyvíjející fenomén kulturní krajiny, jehož základní vývojový trend je určován uplatňujícími se kulturně-historickými vztahy v prostředí. Pokud by ale identita vycházela pouze z představ a ničím nepodložených očekávání, většinou by vedla ke zklamáním. Její vlastní podstatou je proto osobní iniciativa, sounáležitost a spoluúčast občanů na správě věcí veřejných. Funkčnost územní identity ve vývoji společnosti je tak spojena s rozhodující rolí každodenních v krajině se uskutečňujících lidských aktivit.

Je zajímavé, jak aktuální pro současno se stává téma před stoletím zformulované a prostřednictvím metafor učiněné vnímání občanské spoluúčasti na věcech veřejných, realizované českým dramatikem a spisovatelem Karlem Čapkem (1890–1938) (Čapek, 1969, s. 169 – 170):

Je v pořádku, aby muž byl pánem ve svém domě, ovšem s podmínkou, že také jeho žena je paní v domě, a že i jejich děti jsou váženými pány v domě svých rodičů... Být pánem v domě, to ovšem neznamená pokřikovat po chodbách, aby každý věděl, kdože je tady pánem; být pánem domu znamená starat se o ten dům, aby netekla střecha a nemokvaly zdi. Aby to byl krásný, čistý a dokonale udržovaný dům. Aby to nikde nesmrdělo a nehnulo, aby se nikde neválelo zvířetvo, aby nic nechátralo. Pán v domě se pozná podle toho, že na všechno myslí, a že chce ze svého domu udělat dobrý, moderní, zdravý a v každém směru slušný dům. Dělat pána je snadné; na to stačí fouňovství. Ale být pravým pánem a hospodářem v domě, to už je těžší. To už není věc poroučení, ale

rozumu – a chuti udělat ze svého domu to nejlepší, co je v lidské moci. Být pánem v domě není totéž jako být pánem domácím. Pan domácí může šikanovat obyvatele domu a dávat jim najevo, že tu jsou jenom trpěni v cizím domě, tady že poroučí on, co chce, a basta... Právý pán v domě bude spíš chtít, aby všichni obyvatele jeho domu se mohli cítit a chovat jako páni džentlmeni ve svém domově. Jenže to je něco, co zbohatlík a povýšenec nedovede. Ten bude nájemníkům jenom zhoršovat jejich poddanskou existenci, aby se kochal na své moci a panování.

Před patnácti lety, tedy po uvedení Maastrichtské i Amsterdamské smlouvy v platnost, jsem k metafoře Karla Čapka v nových společenských vztazích přelomu 20. a 21. století uvedl: (Vencálek, 1988, s. 66 – 67).

Být pánem v domě znamená tedy především převzít zodpovědnost, znamená změnit dosavadní způsob uvažování. Nejde tedy o plnění příkazů „někoho“ či příkazů „odněkud“, nejde o samoučelnost, ale jde o akceptování vlastního rozumu a chuti udělat vše pro to, aby se v daném „Domě“, tedy domovu reálném (ať se jedná o činžovní dům, vícegenerační sídelní jednotku, komplex domů družstevní bytové výstavby aj.), ale i nejrůzněji pojímaném území (obce, lokální region, středoevropský makroregion, Evropská unie apod.) co nejlépe dařilo, aby se lidé nejen měli, ale také cítili co možná nejlépe. Znat pravdivý obraz o tom, zdali lidé jsou skutečnými pány ve svých domovech, potažmo územích, znamená orientovat se spíše než v prohlášeních a racionálně motivovaných činnostech, v šíře pojatých postojích lidí k sobě samým, postojích k druhým a územně determinovaným souvislostem a vztahům, provázejícím životy každého jednotlivce.

Život člověka zahrnuje vedle racionálně utvářených samozřejmostí, rutiny a běžností, provázených stále kypící přemírou informací a dynamizujícím se životním rytmem, také i zcela iracionálně utvářené principy prostého, klidného a poetického bytí. Rozvoj duchovních aktivit a obecněji pojatého vnitřního prostředí lidí tak vyvažuje a harmonizuje racionálně utvářené prostředí komfortu či kariérní touhy, nebo hromadění funkcí či majetku.

Pestrost a jedinečnost života každého člověka není vytvářena jedinou, jakoby monopolně působící silou, nýbrž je modifikována souhrnem v prostoru a čase se uplatňujících nejrůznějších sil a vztahů. Proto spokojený život nelze zajistit pouhým, byť sebedokonalejším souhrnem norem a pravidel (osobních i společenských), pojistek, zábran či smluv produkovaných institucionálními strukturami. Jednotlivé krajiny nejsou charakterizovány jen velkými strukturálně a významově diferencovanými přírodními a společensko-ekonomickými soubory objektů a jevů, ale jsou utvářeny především samotnými obyvateli s jejich životními příběhy. Právě lidé jsou rozhodujícími činiteli krajinné sféry, kteří jsou nadáni dispozicemi myšlení, vnímání, citění, tužbami, vůlí, obrazotvorností apod. Stežejní faktor pro rozvoj územní identity lidí tak představuje kultura. E. Višňovský (Plichtová, 2010, s. 53) k tomu poznamenává: *Občanství je kulturní fenomén a kultura je*

tím, co vymezuje jeho znaky. Definovat občanství mimo kulturní kontexty, tradice, normy, hodnoty, identitu atd. je dnes již nedostatečné. Občanství představuje členství v kulturní komunitě a participaci na tvorbě, distribuci a akceptaci kulturních hodnot. Tento „kulturologický“ pohled na občanství neeliminuje „politologický“ pohled z pozice politiky a moci, protože samotnou politiku chápe jako kulturní fenomén.

Kultura tak představuje v nejširším slova smyslu jak společenské vědomí, tak i materiální a duchovní produkty společenské tvorby. Představuje mnohovýznamový, i když ne zcela geneticky fixovaný, program činnosti jednotlivců a skupin. Kultura je utvářena společenskou praxí a předávána následujícím generacím v podobě kulturního dědictví. Územní identita se tak nenachází mimo individuální odpovědnost člověka, ale je naopak jeho projevem a výrazem jeho odpovědnosti. Je vázána na konkrétní činy, postoje, myšlení a plejádu vzájemných souvislostí lidského vědomí (vnitřního prostředí) s vnějším prostředím.

Územní identita je v zásadě vytvářena dvěma způsoby. Jejím základním zdrojem je lidská způsobilost ukládat, třídit a znovu si vybavovat a vyvolávat určité informace. Důležité je, abychom na paměť nenahlíželi jen jako na fenomén umožňující pouhé shromažďování informací, ale i fenomén umožňující (díky výběru) jejich uchovávání a opětovné vybavování. Výchova a vzdělávání tak mají zásadní význam v rozvoji nejen lidské paměti, ale i tvorby občanské územní identity. Fenomén evropanství či evropské identity je proto nutno vnímat jako dlouhodobý proces. Z pedagogických poznatků zveřejněných již J. A. Komenským a ověřených téměř čtyřmi staletími vyplývá, že utváření identity, podobně jako rozvoj lidského učení, je determinováno v čase se proměňujícími vztahy blízkosti a vzdálenosti. Zapamatování bývá tím účinnější, čím těsnější vztahy a souvislosti mají dané vědomosti s činnostmi daných osob a jejich potřebami, zájmy a aktuálními úkoly, s nimiž se v životě setkávají. Identita tak bývá rozšiřována od úrovně lokální, přes regionální k nadregionální (např. národní), či vyšším územně kulturním úrovním, např. k úrovni evropské. Vznik hierarchicky vyšších územních úrovní identity ale neznamená, že by předchozí stupně zanikaly, naopak, kvalitativně se rozvíjejí dál, avšak na bázi rozdílných determinant.

Lokální aspekty občanské identity jsou spojovány se specifícností daných lokalit. Regionální aspekty územní identity jsou spojovány s kulturně historickými atributy rozvoje daných krajinných struktur. Nadregionální formy identity jsou spojovány s univerzálně platnými a společensky uznávanými determinanty rozvoje krajiny. Nejvyšší úrovní je úroveň planetární. K ní se v období globalizace přimyká, ve snaze o zachování kvalitního přírodního prostředí na planetě Země, stále více osob a společenských komunit.

K rozvoji pocitu evropanství (ve smyslu posilování evropské identity) výrazně přispívá vzdělávací politika Evropské Unie posilováním možností zahraničních jednosemestrálních studií pro vysokoškolské studenty zemí EU. Obohacení obzorů mladých vysokoškoláků tak vytváří předpoklady k aktivnímu posilování evropského občanství u mladé generace. Přesto ale nelze pominout důležitost evoluce paměti v průběhu lidského života (Vencálek, 1998, s. 83 – 84):

Identita není něco stálého, konstantního a neměnného. Tak jako každý sociálně-ekonomický jev, podléhá i územní identita obyvatel změnám, které odpovídají proměnám paměti. Znamená to, že paměť ovlivňuje jak obsah, tak proměnlivost identity. Stabilita územní identity je určována tím, že setrvává v paměti individua, skupiny, národa, středoevropského makroregionu apod... Pro dlouhodobé vědomé zapamatování je nutné, aby poznatky byly uspořádány, aby v paměti vytvářely systém (ve smyslu funkčnosti). Pokud obsahem paměti jsou sociální procesy, sociální jevy a sociální události, hovoří se o paměti sociální. Územní identita obyvatel je vázána na obydlenou a hospodářsky využívanou krajinu, jejíž neodmyslitelnou součástí jsou právě sociálně-ekonomické a kulturní jevy, procesy a události. Tato sociální paměť spočívá na kontinuitě, tedy na akceptaci prostoru a času při jakékoliv rekonstrukci minulých vjemů, zážitků, poznatků apod. Územní identita, obdobně jako sociální paměť spočívá na kontinuitě lidských projevů, tedy na akceptaci prostoru a času při jakékoliv identitě (regionální, národní, evropské). Územní identita obyvatel, ale i jejich sociální paměť, je odrazem komplexně pojaté prostorové a časové kontinuity změn. Pokud tvorbu identity chápeme v širších historických souvislostech jako fenomén vznikající z faktů obsažených v lidské paměti, pak nejen že nebudeme lepšími, jestliže paměťový obsah nám nemilý zavrhneme, ale taktéž naše identita nebude lepší, budeme-li prezentovat pouze to, co se nám momentálně jeví jako progresivní. Naopak tímto krokem se vzdálíme od výchozího bodu, umožňujícího nové aspekty tvorby identity v multikulturně se vyvíjejícím světovém prostoru.

Identita může být vytvářena i jiným způsobem a to projektováním vlastní budoucnosti. Tento způsob tvorby identity vystupuje zvláště intenzivně do evropského popředí od 90. let 20. století. Zejména pak po 1. 5. 2004, kdy v rámci evropského kontinentu začaly fungovat zcela nové společenské vazby a geopolitické souvislosti i ve vztahu ke středoevropským zemím (Dudinský; Dudinská, 2005, s. 110). Nově se formující integrační vazby a vztahy jsou zřetelně vázány na kontinuitu lidských činností. Transformace územních struktur by proto měla směřovat k intenzivnějšímu přiblížení se k dlouhodobě nejcenějším vazbám lidí s obývanou krajinou, tedy *geniu loci*, *geniu národního státu*, *geniu dlouhodobě formovaných makroregionálních uskupení*, *geniu Evropy* či *geniu planety Země*. Proto i při tomto způsobu tvorby evropské identity nelze pomíjet historické zkušenosti obyvatel jednotlivých subregionů Evropské unie (Vencálek, 1998, s. 86 – 87):

Projektování budoucí identity jen stěží může vycházet z napodobování „cizího vlivu“, ale mělo by být odrazem vnímání změn racionálních a iracionálních sil jak vně, tak i uvnitř daného územního celku. Projektování identity nemůže být jen výsledkem pouhého přizpůsobení se daným změnám. Projektování identity musí vycházet z principů vzájemného obohacování se jednotlivých sociálněekonomických a kulturních souvislostí rozvoje území, jež je charakterizováno stále se zvyrazňující neohraničeností a zvýšenou působností iracionálních složek (sociální aspekty lidské existence). To ale znamená, že projektování budoucí identity se může odvíjet od vzájemnosti projekce budoucí drobné každodenní práce a života obyvatel v obcích, a tedy projekce identity v úrovni lokální a místní s projekcí vzájemných souvislostí, ať racionálních či iracionálních sil v úrovni regionální, národní, transnacionální, makroregionální, evropské, ale i planetární. Bylo by proto nanejvýš pošetilé preferovat jakoukoliv vyšší územní integraci, aniž bychom systematicky nevytvářeli podmínky k co nejpestřejší sebestrukturalizaci a co nejpestřejší účasti lidí na životě jako takovém. Umožnit lidem, aby v nejširším slova smyslu byli sebou samými, znamená chápat a podporovat územní identitu obyvatel coby způsob jejich života. Protože se ale kultura vyvíjela v historických časoprostorových souvislostech, je nutno i identitu obyvatel v těchto dimenzích brát.

Z tohoto pohledu je nutno vnímat význam pojmu „implementace“ mnohem komplexněji, než je tomu dosud. Čas od času se totiž vyskytnou názory, že evropská identita by mohla nahradit „zastaralé“ identity národní, že evropská identita se dá vytvořit z identit národních apod. Vnímat jakékoliv identity vyšších hierarchických úrovní za pouhé sumy identit nižších hierarchických úrovní ale znamená nerespektovat poznatky teorie vzniku nových kvalit (teorie synergetiky), neboť pak by realita světa byla vnímána na bázi mechanických principů. Ve velkém množství případů je, bohužel, proces implementace vnímán jako proces pouhého převedení či převzetí cizího vzoru, schématu nebo struktury. K aplikačním činnostem byrokratických struktur a specialistů se dlouhodobě kriticky vyjadřuje v Evropě uznávaný český filozof V. Bělohradský (Bělohradský, 2013, s. 7)

Procesy jako byrokratizace a specializace institucionalizují nezodpovědnost – byrokrat jen jako idiot aplikuje předpisy, specialista jen jako idiot aplikuje svou metodu. V pozdně moderní společnosti veřejný prostor ovládl neoliberalní diskurs, který idiotskou (od řeckého idio – omezený, vlastní – „být uvězněn ve vlastním světě“) lhostejnost manažerů všech specializovaných odvětví k nesouhlasu a protestům 99% lidí vydává za „spontánní rozhodování svobodných vlastníků a spotřebitelů“ a legitimizuje tak institucionalizovanou nezodpovědnost jako normální stav společnosti.

Protože komplexně pojímaná ochrana a tvorba životního prostředí na planetě Zemi je spojena s dalším rozvojem každé národně pojaté kulturní krajiny, dostává se kromě evropské identity do popředí pozornosti i identita celoplanetární (Suša, 2010, s. 64):

Narůstající problémy světového životního prostředí jsou již několik dekád důležitým faktorem globalizace. Problémy přesahující hranice národních států a jejich společností tak vytvářejí společný zájem, kritérium kosmopolitní identity a spolupráce občanů různých zemí, což podporuje nový typ kolektivního přemýšlení, multikulturnost, uznání kulturní diversity, hledání společných lidských hodnot a rozšířené pojetí identit.

V historii vývoje evropské populace je vstoupení Maastrichtské smlouvy v platnost (od něhož uplynulo v roce 2013 dvacet let) akt neobyčejně významný. Tento fenomén, mající obrovskou sílu ovlivnit chování Evropanů, je patrně (v návaznosti na Amsterodamskou smlouvu) v novodobých dějinách Evropy tím nejvýznamnějším atributem úsilí v hledání nové kolektivní identity. Z příkladů historické vývojové analýzy (Amato, 2007, s. 94) ale vyplývá:

Kolektivní identity obsahují zárodky ochoty integrovat se, ale také se nenávidět. Základním problémem budoucnosti, protože právě v budoucnosti bude zapotřebí zbořit dělící stěny tam, kde ještě existují, bude nutno udržet na uzdě zárodky nenávisi, zasadit se o to, aby se oprávněné sebevědomí neproměnilo v nepřátelství vůči druhým.

Tajemství významu komplementárnosti lokálních, regionálních a globálních projevů lidského vědomí je skryto v poznání, že lidé mohou celou řadu aktivit realizovat globálně (například cestovat, vzdělávat se), ale žít nemohou všude, nýbrž vždy jen na daném konkrétním místě (přestože i to se může v průběhu života několikrát změnit). Čím výrazněji je utvářena spojitost člověka s místem, tím větší je jeho schopnost a ochota být otevřený vůči světu. Tak jako světobčanem či Evropanem není ten, kdo vykazuje vysokou prostorovou mobilitu v území, ale ten, kdo se díky bohatým zkušenostem ve styku s jiným prostředím dokázal změnit, tak bude nutno změnit samotnou politiku podpory vzniku nových kolektivních identit. Ať se nám to líbí či ne, ať souhlasíme či nesouhlasíme s dosavadními trendy společenského vývoje jednotlivých identit evropského obyvatelstva, mnohem větší úspěchy v sociálních kohezích velkých územních celků můžeme očekávat, když budeme zvýšenou pozornost věnovat tvorbě kohezních vazeb ve strukturách hierarchicky nižších. Role šíření znalostí genia loci a genia regionis je

v tomto procesu nenahraditelná. Navíc, poroste tak sebevědomí občanů ze sdílení evropského občanství i ochota podřízovat se povinností plynoucím z úsilí o uchování společensko-kulturní pestrosti života obyvatel na planetě Zemi.

Literatura:

- AMATO, G. – POZZI, L.: Je jiný svět možný? /Cesta k pochopení a změně. Brno: Doplněk, 2010.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Odpovědnost v pozdně moderní společnosti / Rizika a hrozby. In: Právo. Salon / Literární a kulturní příloha, 12. červenec 2012, č. 778, s. 5, 7.
- ČAPEK, K.: V zajetí slov. Praha: Svoboda, 1969
- DUDINSKÝ, V. – DUDINSKÁ, I. Environmentálny rozmer občianstva. In: Formovanie európskej občianskej spoločnosti. Prešov: FF PU, 2005. s. 109 – 112.
- GRYGAR, F.: Komplementarita kalkulující a kvalitativní deskripce. In: Teorie vědy / Theory of Science, 2011, roč. XXXII, č. 2, s. 271 – 297.
- PLICHTOVÁ, J. (ed.): Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: telia a realita. Bratislava: VEDA, 2010.
- SUŠA, O.: Globalizace v sociálních souvislostech současnosti / Diagnóza a analýza. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 2010.
- VENCÁLEK, J.: Protisměry územní identity. Český Těšín: OLZA, 1998.
- VENCÁLEK, J.: Zlínský kraj genius loci. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004.
- VENCÁLEK, J.: Moravskoslezský kraj genius loci. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005.
- VENCÁLEK, J.: Jihomoravský kraj genius loci. Opava: Optys, 2007.
- VENCÁLEK, J.: Trenčiansky kraj génius loci. Nemšová: J + K, 2010
- VENCÁLEK, J.: Žilinský kraj genius loci. Katolícka univerzita v Ružomberku, 2011.
- VENCÁLEK, J.: Trnavský kraj genius loci. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 024PU-4/2012 „Geokonfliktológia – koncepcia výučby nového predmetu a vypracovanie vysokoškolskej učebnice“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).